

II. RECENZJE I OMÓWIENIA

NOWE STUDIUM O STEREOTYPACH
NARODOWYCH

Roman Gawarkiewicz, *Komunikacja międzykulturowa a stereotypy. Polacy – Niemcy – Rosjanie*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2011, 384 s.

Książka *Komunikacja międzykulturowa a stereotypy Polacy – Niemcy – Rosjanie* jest publikacją wybitną, opartą na nowoczesnych założeniach teoretycznych, solidnej bazie materiałowej i wnikliwych analizach danych empirycznych. Celem autora była „diagnoza i analiza treści wyobrażeń funkcjonujących w świadomości zbiorowej młodych Polaków, Niemców i Rosjan, tworzonych na swój temat oraz na temat innych” (s. 111).

W I rozdziale swojej książki (*Komunikacja międzykulturowa – pojęcie i teorie*, s. 15–72) autor przedstawia, czym jest taka komunikacja, wiąże ją słusznie z budowaniem poczucia tożsamości grupowej.

W rozdziale II, poświęconym interdyscyplinarnym badaniom nad stereotypami (s. 73–108), Gawarkiewicz daje gruntowną analizę trzech nurtów w badaniach nad stereotypami: społeczno-poznawczego, kulturowego i lingwistycznego, i daje przekonujące uzasadnienie wyboru podejścia lingwistycznego (bliskiego postulatowi środowiska lubelskiego).

W rozdziale III (*Problematyka, metoda i cel badań*, s. 109–129) podano odpowiednie dane dotyczące czasu (2007/2008), miejsca i środowiska badawczego (po 500 osób z trzech krajów i 6 miast). Najważniejszym fragmentem tego rozdziału jest uzasadnienie wyboru testu asocjacyjnego jako metody badań prowadzącej do rekonstrukcji stereotypów odnośnych krajów, narodo-

wości i instytucji. Autor przyjmuje założenie, że „zastosowanie testu asocjacyjnego [...] pozwala przeniknąć do świata obrazów utrwalonych w jego [człowieka – J.B.] świadomości językowej, definiowanej przez Jewgienija F. Tarasowa jako «całokształt poziomów świadomości, formowanych i uźródłowionych za pomocą środków językowych: słów, związków wyrazowych, zdań, tekstów i pól asocjacyjnych»” (s. 118).

Otóż to założenie stwarza okazję do postawienia podstawowego pytania, na ile test skojarzeniowy istotnie pozwala rekonstruować językowy obraz świata (czy – jak pisał przywołany J. Tarasow – „całokształt poziomów świadomości”) w jego pełnym kształcie? Moim zdaniem, tekst skojarzeniowy jest tylko jednym z możliwych – i chyba nie najważniejszym – sposobem rekonstrukcji JOS. Przywołam w tym kontekście wyniki badań Władysławy Żdanowej zawarte w jej artykułach drukowanych na łamach „Etnolingwistyki” (tomy 15, 16 i 21) oraz w książce *Ruskaja kul’turno-jazykovaja model’ prostranstwa i osobennosti individual’noj orientacii v nej* (w tomie: *Russkie i „russkost”*. *Lingvo-kul’turowologičeskie etjudy*, Sostavitel’ V. V. Krasnych, Moskwa 2006, Gnosis, s. 7–178; zob. rec. w: „Etnolingwistyka. Problemy Języka i kultury”, 22, s. 222–224), w której autorka wykorzystywała dwie metody badawcze, asocjacyjną i kognitywną, i osiągała wyniki, które bynajmniej nie pokrywały się z sobą, raczej krzyżowały: skojarzenia ze słowem *čuzźbina* prowadziły w różne strony (*čuzźaja zemla, toska, pesni, Lermontov, parus* itp.), podczas gdy „test kognitywny”, tj. pytanie o znaczenie słowa *čuzźbina* dawał wyniki bardziej skupione, związane z podróżowaniem, zsyłką, emigracją. Wypada zgodzić się z opinią przywołanej przez Żdanową innej badaczki, L. O.

Czerniejko, wedle której „analiza konceptualna uzupełnia eksperymenty skojarzeniowe i jest przez nie uzupełniana” (cyt. za: „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”, 22, s. 224).

Ta metodologiczna uwaga w niczym nie umniejsza wartości badań przeprowadzonych przez Gawarkiewicza, jedynie służy jako przestroga przed wyciąganiem z nich zbyt daleko idących wniosków, zwłaszcza dotyczących językowego obrazu świata studentów polskich, rosyjskich i niemieckich.

Stosowany przez Romana Gawarkiewicza aparat pojęciowy nawiązuje w szczególności do współczesnego komunikatywizmu, uwzględnia też w sposób twórczy postulaty lingwistyki kognitywnej i antropologiczno-kulturowej. Mocną stroną przyjętej koncepcji komunikacji międzykulturowej jest jej powiązanie z budowaniem poczucia tożsamości grupowej (narodowej) w nowej przestrzeni europejskiej.

Najważniejszym efektem empirycznych badań Gawarkiewicza jest rekonstrukcja auto- i heterostereotypów narodowych w świadomości młodego pokolenia Polaków, Niemców i Rosjan. Procedury badawcze są przeprowadzane wzorowo dla każdej z trzech grup respondentów: Polaków, Niemców i Rosjan; stosowany jest ten sam aparat terminologiczny i pojęciowy; wyniki są zestawione paralelnie wedle auto- i heterostereotypowych obrazów kraju, jego mieszkańców, jego kultury, gospodarki i polityki (wewnętrznej i zewnętrznej). Dano precyzyjne wyliczenia liczbowe uzyskanych reakcji w aneksie, który obejmuje 18 tabel. Ten bogaty materiał, klarownie uporządkowany i dobrze zinterpretowany, dodatkowo może w przyszłości służyć wszystkim zainteresowanym problematyką stereotypów narodowych i porównywaniem językowo-kulturowych obrazów świata.

Podsumowując wyniki swoich analiz, autor w bardzo interesujący sposób pokazał bipolarność stereotypowych autocharakterystyk Polaków i Rosjan w odróżnieniu od zadowolonych z siebie Niemców; dużą wzajemną niechęć Polaków i Rosjan przy raczej pozytywnym nastawieniu mło-

dych Niemców do ich wschodnich sąsiadów (z których wyżej cenią Rosjan niż Polaków), zwrócił też uwagę na zdumiewająco wysoki poziom samokrytycyzmu studentów polskich, pozostający w kontraście z pozytywnymi autocharakterystykami zarówno ich rosyjskich, jak niemieckich rówieśników. Książka, przybliżając poznanie świadomości zbiorowej młodych Polaków, Niemców i Rosjan, pozwala przeniknąć do ich wewnętrznego świata i może pomóc w lepszym wzajemnym rozumieniu się.

Gawarkiewicz zaproponował też bardzo interesujący sposób interpretacji różnic w postrzeganiu siebie i innych przez młodych Polaków i Niemców, odwołując się do koncepcji „efektu zwierciadlanego” Salazara i Martina, który to efekt polega na przypisywaniu Niemcom wysokiego nasilenia cech ważnych dla polskich respondentów, kiedy równocześnie mają oni żal do swoich rodaków, że tych cech nie posiadają w satysfakcjonującym stopniu.

Za szczególnie wartościowe osiągnięcie autora rozprawy uważam dobitne pokazanie i udowodnienie na materiale empirycznym, że ewaluacja wyobrażeń stereotypowych jest zróżnicowana w zależności od domeny, jakiej dotyczy; różnica zachodzi między sferą gospodarki i polityki, która jest, generalnie biorąc, przez Polaków i Rosjan wartościowana z gruntu inaczej, bardziej krytycznie, a sferą kultury i relacji międzyludzkich. Z tego zróżnicowania autor potrafił na zakończenie wysnuć wnioski natury praktycznej, społecznej, postulując podejmowanie takich wysiłków edukacyjnych, które pozwolą zmniejszyć uprzedzenia i budować dialog międzykulturowy na bazie wspólnych wartości.

Warto dodać na koniec, że Roman Gawarkiewicz dał się już wcześniej poznać jako współautor (z Izabelą Pietrzyk i Barbarą Rodziewicz) pionierskiej na gruncie polskim książki pt. *Polski słownik asocjacyjny z suplementem* (Szczecin 2008), która zawierała wyniki eksperymentu dotyczącego 110 słów bodźców (zbadano 500 osób).

Jerzy Bartmiński